

СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ОКРЕМИЙ ВИД КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Dikhtiyevsky V. P. Forensic economical examination as a separate criminalistics expert examination

The article describes the main tasks of a forensic economical examination of, considers the requirements for preparation for the examination of this particular type and examines the particularities of the methodic of realization of the forensic economical examination. The author carries out a study on the application of forensic economical expertise as a separate type of forensic examination in the theory of law and judicial practice. The realization of forensic economical examination and use of the specialists forms a necessary condition for the record of criminal activities in the sphere of economics.

Key words: Forensic economical expertise, forensics expert and economist, an expert accountant, technical and forensic examination of documents, technical and economic indicators.

Діхтієвський Володимир Петрович

студент 3 курсу
юридичного
факультету
Київського
національного
університету
імені Тараса
Шевченка

Проведення судово-економічних експертиз і використання спеціалістів є необхідною умовою для документування злочинної діяльності в сфері економіки, оскільки вони надають докази для судового розслідування. У процесі виявлення та доказування порушень, які сприяли економічним зловживанням, розроблення рекомендацій та їх реалізації слідчому та експерту-економісту потрібно керуватися фундаментальними фінансово-бухгалтерськими поняттями, оскільки вони перебувають у безпосередньому зв'язку зі змістом роботи в економічній галузі правоохоронного органу, судово-експертної установи та бухгалтерії.

Метою статті є визначення основних завдань судово-економічної експертизи, розгляд вимог щодо підготовки до проведення цієї експертизи та з'ясування особливостей методики проведення судово-економічної експертизи.

Передусім визначимо саме поняття криміналістичної експертизи – це вид судової експертизи, що досліджує сліди – відображення людей і речей – для вирішення ідентифікаційних (якою конкретною

особою або конкретним предметом залишено сліди), діагностичних (установлення природи чи стану об'єктів, якими утворено сліди) або ситуаційних (встановлення механізму та умов слідоутворення) завдань. При проведенні криміналістичної експертизи застосовуються спеціальні прийоми, методи і засоби, розроблені криміналістикою з використанням найсучасніших досягнень природничих і технічних наук, а також можливостей новітніх комп'ютерних технологій. У практиці кримінального судочинства використовуються сьогодні такі основні види криміналістичної експертизи: почеркознавча (вирішення широкого кола питань, пов'язаних із виконанням рукопису чи підпису); авторознавча (установлення автора тексту чи його соціально-біографічних характеристик за записами, виконаними в будь-який спосіб); техніко-криміналістична експертиза документів (дослідження дописок, виправлень, знешкоджених записів, ототожнення печаток, штампів, інших друкарських форм і засобів за їхніми відбитками); фототехнічна (дослідження матеріалів кіно-фотодокументів та апаратури, на якій вони виготовлені), портретна експертиза (ототожнювання особи за її фотознімками); відеофонографічна (дослідження зафіксованих на магнітному носіїві відео- та аудіосигналів для діагностики чи ідентифікації звукового і видовищного джерела (середовища), а також відео- і аудіоапаратури, на якій проведено запис); дактилоскопічна (ототожнювання людини за відбитками капілярних візерунків на долонях);

трасологічна (вирішення широкого кола ідентифікаційних та ситуаційних питань за відбитками зовнішньої поверхні взуття, одягу, транспортних засобів, знарядь злочину, установлення цілого за окремими частинами тощо); балістична (ототожнювання вогнепальної зброї за стріляними кулями та гільзами, установлення дистанції пострілу, його напрямку тощо) [2].

Сутнісна характеристика поняття криміналістичної експертизи полягає в тому, що це вид судової експертизи, яка досліджує сліди – відображення людей і речей – для вирішення ідентифікаційних, діагностичних або ситуаційних завдань [1]. Що ж стосується визначення поняття судово-економічної експертизи, то воно може бути визначено таким чином: це окремий вид криміналістичної експертизи, що включає в себе перевірку документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності, документів фінансово-кредитних операцій [3]. Тобто об'єктом судово-економічної експертизи є господарська діяльність організацій.

Вважаємо, що найбільш розповсюдженими питаннями, які мусить розкрити судово-економічна експертиза, є такі:

- 1) визначення правильності складання промислового, торговельного, фінансового планів підприємств;
- 2) установлення співвідношення звітів організації про виконання цих планів і ступінь їх фактичного виконання;
- 3) визначення якості планування;
- 4) аналіз фінансового стану господарства.

Слід зазначити, що судово-економічна експертиза призначається, коли

по ходу слідства потрібно вирішити спеціальні питання у сфері планування та економічного аналізу діяльності господарства, що аналізується. Водночас звертаємо увагу на те, що якщо в процесі ревізії, яка проводиться на вимогу слідчого, виникають питання економічного характеру, то рекомендується до завершення ревізії організувати для ревізора консультацію з експертом-економістом.

Розглядаючи питання про вимоги щодо проведення судово-економічної експертизи, слід зазначити, що така експертиза призначається тільки тоді, коли слідчий зібрав увесь необхідний для роботи експерта матеріал. Основними матеріалами, необхідними для провадження судово-економічної експертизи, є вільні планові та звітні документи – річний промисловий або торговий фінансовий план, оперативні квартальні та місячні плани, планові та звітні баланси, планові та звітні калькуляції, річний звіт, квартальні звіти тощо [7].

Слід зазначити, що матеріали, які готує слідчий для експерта-економіста, мають пред'являтися в оригінальних екземплярах, оформлених відповідними підписами та печатками. Обсяг матеріалів для пред'явлення експертизі визначає слідчий, однак процедурні питання рекомендується узгоджувати з експертом.

Крім зазначених вище документів, слідчий має пред'явити експерту-економісту матеріали кримінального провадження для ознайомлення. За наявності в матеріалах секретних документів слідчий призначає експертом-економістом тільки ту особу, що

може бути допущена до роботи з секретною інформацією.

Судова практика свідчить, що експертом-економістом слідчий призначає спеціаліста, який фахово займається плановою чи фінансовою діяльністю. Водночас ця особа має окрім загальних вимог, пред'явлених до експертів, відповідати ще й таким:

1. Експертом-економістом є особа, що має вищу економічну освіту та досвід професійної практичної роботи на керівних посадах підприємства у сфері планування та фінансів.

Так, Е. Зінь зазначає, що економічне планування – це процес формування мети регіональної соціально-економічної діяльності, визначення пріоритетів, засобів, методів досягнення мети, а також ресурсів, необхідних для виконання конкретних завдань у встановлені терміни [4, с. 468].

Що стосується матеріального значення фінансів, то їх можна визначити як сукупність грошових фондів, які використовуються для задоволення суспільних потреб і розвитку виробництва. Проте зміст фінансів як економічної та правової категорії розкривається не тільки з позиції їх кількісної сторони, а й сутності змісту суспільних відносин, що виникають при функціонуванні цієї категорії.

Отже, як правильно вказує С. Лучковська, у процесуальному значенні фінанси – це економічні грошові відносини у сфері формування, розподілу й використання фондів грошових коштів, які відображають процес розподілу та перерозподілу ВВП і контроль за задоволенням суспільних потреб [5].

Відповідно, валовий внутрішній продукт є сукупною ринковою

вартістю кінцевих товарів і послуг, створених на території даної країни протягом певного періоду часу (як правило, за один рік).

На думку В. Чепіноги, це є сукупна вартість усіх кінцевих матеріальних і нематеріальних благ, що створені, розподіляються та використовуються резидентами та нерезидентами в національній економіці протягом року [6].

2. Якщо експерт-економіст залучається до дослідження матеріалів планування або результатів виконання плану, то він зобов'язаний знати основні технологічні аспекти цього виробництва, а це означає, що його загальна професійна кваліфікація має бути такою, яка б дозволила йому з легкістю вивчити основні технологічні процеси цього виробництва під час проведення експертизи.

3. У разі провадження судово-економічної експертизи у надзвичайно складних справах рекомендується призначати експертом ту особу, яка володіє достатнім професійним досвідом провадження таких експертиз.

Слід зазначити, що до компетенції судово-економічної експертизи входить вирішення таких основних питань:

1. Визначити правильність складеного промислового або торгово-фінансового плану, оперативних кварталних та місячних планів виходячи з техніко-економічних показників роботи підприємства.

2. Проаналізувати:

– виконання виробничої програми з приводу собівартості, у незмінних цінах, за фізичним об'ємом і в асортименті;

– планову та звітну собівартість продукції в цілому та за елементами;

– фінансовий стан і результати діяльності господарства.

3. Установити причини невиконання плану за факторами, що залежать від основних засобів, матеріалів робочої сили.

4. Здійснити оцінювання стану планування в господарстві, установити недоліки у плануванні та визначити ступінь впливу цих недоліків на умови, що полегшують здійснення злочинів.

5. Розмежувати за часом та обсягом матеріальну відповідальність посадових осіб організації відповідно до чинного законодавства, відомих наказів, розпоряджень та інструкцій.

Водночас слід мати на увазі, що обсяг матеріалів, необхідних для експерта-економіста, є значно меншим за обсяг матеріалів, що використовує у своїй діяльності експерт-бухгалтер. У зв'язку з цим судово-економічна експертиза може відбуватися як у приміщенні прокуратури, так й іншого органу правопорядку.

Судова практика свідчить, що слідчий зобов'язаний підтримувати у процесі провадження судово-економічної експертизи тісний зв'язок з експертом. Цей зв'язок полягає в тому, що слідчий систематично інформує експерта про виявлені обставини у справі, які мають важливе значення для провадження судово-економічної експертизи. У свою чергу слідчий отримує від експерта важливу інформацію, яка характеризує встановлені експертизою відомості. Доцільним є те, щоб експерт-економіст був присутній під час допиту обвинува-

ченого, свідків, потерпілих з тих питань, що входять до компетенції судово-економічної експертизи. Під час допиту експерт-економіст з дозволу слідчого може задавати допитуваним питання з метою уточнення та конкретизації подій.

Водночас звинувачений може бути допущений до участі в процесі проведення судово-економічної експертизи, але, звичайно, під контролем слідчого. Очевидно, що неприпустимо доручати експерту-економісту отримувати роз'яснення щодо матеріалів провадження безпосередньо від звинуваченого за відсутності слідчого.

Що стосується методики проведення судово-економічної експертизи, то вона структурно складається з двох окремих етапів, де перший передбачає аналіз промислового чи торгово-фінансового плану та ходу його виконання. Під час такого аналізу експерт встановлює такі дані:

- відповідність плану урядовому завданню чи контрольним цифрам;
- взаємозв'язок і узгодженість окремих частин плану;
- правильність плану виходячи із запланованої його потужності, наявність договорів з постачальниками на поставку сировини та матеріалів;
- коректність складання планової калькуляції собівартості продукції.

Аналіз промислового або торгово-фінансового плану провадиться таким чином:

- з'ясовується ступінь впливу факторів виробництва на виконання плану;
- встановлюється взаємозв'язок ступеня виконання виробничої про-

грами або торгового плану, з одного боку, та фінансового стану господарства – з іншого;

- аналізується фактична собівартість продукції в цілому за окремими елементами на основі звітної калькуляції.

На другому етапі відбувається економічний аналіз звіту підприємства, що здійснюється експертом-економістом таким чином:

- встановлюється забезпеченість підприємства відповідним обладнанням і ступенем використання його потужності;
- з'ясовується ступінь виконання плану постачання сировиною та матеріалами, а також плану збуту продукції;
- досліджується виконання плану праці та нарахування заробітної платні;
- аналізується виконання виробничої програми або торгового плану;
- визначаються результати діяльності господарства.

Отже, на сьогодні практично жодне судове провадження, (кримінальне, цивільне та господарське) з розряду так званої економічної злочинності не може бути якісно досліджене, розглянуте і розслідуване без допомоги експертів-економістів.

Надзвичайно важливим правовим документом є висновок експерта-економіста, який є особливим доказом, оскільки виходить від особи, що володіє спеціальними професійними знаннями в галузі економіки, бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Звичайно, що згідно із законом доказове значення має лише категоричний висновок експерта-економіста.

Що стосується вірогідних висновків і припущень, то вони, звичайно, не можуть бути покладені в основу обвинувального висновку та вироку.

У той же час висновок експерта-економіста може виявитися недосконалим, неправильним або необґрунтованим повністю чи частково, і, звичайно, причини цього можуть бути різними: неякісні об'єкти дослідження; неправильне застосування методик дослідження; помилки тощо. Тому для застосування фактичних даних, отриманих у результаті проведення судової економічної експертизи в процесі доказування, висновок експерта обов'язково підлягає оцінці слідчим або судом.

Слід зазначити, що оцінювання висновку судово-економічної експертизи здійснюється за тими ж нормами, що й оцінювання інших доказів, але воно має певну специфіку, оскільки цей доказ заснований на використанні спеціальних професійних, економічних пізнань, яких не має слідство та суд.

Отже, вищевикладене дозволяє зробити висновок, що накопичення наукового підґрунтя, практичного досвіду та винайдення нових методів криміналістичного дослідження матеріалів кримінального провадження

значно полегшує процес розслідування і розкриття злочинів в економічній сфері.

Список використаних джерел:

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TS002053.html//Інформаційно-пошукова система ТОВ «Ліга-Закон».
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/pravo/dict/571.html>
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chamber.cn.ua/ua/services/expertise/forensic-examination-economic>
4. Зінь Е.А. Регіональна економіка : підручник. – К.: «ВД «Професіонал», 2007. – 528с.
5. Лучковська С. І. Фінансове право : навч. посібник / С. І. Лучковська. – К.: КНТ, 2010[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/71492-1-ponyattya-zmst-funkts-fnansv.html>.
6. Чепінова В. Г. Економічна теорія : підручник / В. Г. Чепінова. – К.: Юрінком Інтер, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/knigi/379-ekonomichna-teoriya-chepnoga-vg.html>
7. Ангелко І. В. Тіньова діяльність у господарській системі України : монографія / І.В. Ангелко. – К.: Дрогобич: Посвіт, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:443435/Source:default>

Діхтієвський В. П. Судово-економічна експертиза як окремий вид криміналістичної експертизи.

У статті розкриваються основні завдання судово-економічної експертизи, розглядаються вимоги щодо підготовки до проведення даної експертизи та з'ясовуються особливості методики проведення судово-економічної експертизи. Автор здійснює дослідження щодо застосування судово-економічної експертизи, як окремого виду криміналістичної експертизи, у теорії права, а також у судовій практиці. Проведення судово-економічної експертизи і використання спеціалістів є необхідною умовою для документування злочинної діяльності в сфері економіки.

Ключові слова: судово-економічна експертиза, криміналістична експертиза, експерт-економіст, експерт-бухгалтер, техніко-криміналістична експертиза документів, техніко-економічні показники.

Дихтиевский В. П. Судебно-экономическая экспертиза как отдельный вид криминалистической экспертизы.

В статье раскрываются основные задачи судебно-экономической экспертизы, рассматриваются требования по подготовке к проведению данной экспертизы и выясняются особенности методики проведения судебно-экономической экспертизы. Автор проводит исследование по применению судебно-экономической экспертизы, как отдельного вида криминалистической экспертизы, в теории права, а также в судебной практике. Проведение судебно-экономической экспертизы и использование специалистов является необходимым условием для документирования преступной деятельности в сфере экономики.

Ключевые слова: судебно-экономическая экспертиза, криминалистическая экспертиза, эксперт-экономист, эксперт-бухгалтер, технико-криминалистическая экспертиза документов, технико-экономические показатели.

Стаття надійшла до редакції 4.06.2015